

El monestir de Sant Pol, un edifici enigmàtic

Joaquim Graupera Graupera

Doctor en història de l'art. Universitat de Barcelona
Amics de l'Art Romànic, filial de l'Institut d'Estudis Catalans

The Monastery of Sant Pol, an enigmatic building

El present estudi pretén deduir l'estructura del monestir-cartoixa de Sant Pol de Mar que malgrat que estat abastament estudiada a nivell històric, la seva evolució artística i la seva estructura arquitectònica han estat sovint oblidades i no se'ls ha dedicat l'atenció que mereixen. Hi ha diversos elements que han dificultat l'apropament a la comprensió de la seva estructura monacal. En primer lloc, la seva dilatada història que ha conduït a funcions diverses de l'edifici i a una sèrie d'intervencions en etapes diferents que dificulten la seva lectura i interpretació, i en segon lloc, la manca de prospeccions arqueològiques en el seu conjunt que podien haver aportat dades valuoses sobre l'estructura de tot el conjunt monacal. El monestir que va passar per diferents propietaris que van deixar empremta en la seva edificació va estar molt lligat a la vall de Canet ja que la seva casa aloera tenia dret d'enterrament al monestir durant els segles XII i XIII.

Paraules Clau: Sant Pol de Mar - Monestir - Romànic - Cartoixa - Gòtic - Preromànic

This study aims to establish the structure of the Carthusian monastery of Sant Pol de Mar. Although the history of this monastery has been studied widely, its artistic evolution and architectonic structure have often been forgotten and not given the attention they deserve. There are several factors which have made it difficult to understand its monastic structure. Firstly, given its long history, the building has been used for a diversity of functions and a range of interventions in different periods make its reading and interpretation difficult. Secondly, there has been a lack of archaeological excavations which could have provided valuable data on the structure of the whole monastic complex.

The monastery, which had successive owners who left their mark on its buildings, was significantly linked to the valley of Canet because Canet de Mar's alodial house had the right of burial in the monastery during the 12th and 13th centuries.

Key words: Sant Pol de Mar, monastery, Romanesque, Carthusian monastery, Gothic, Pre-Romanesque.

Malgrat que el monestir de Sant Pol de Mar ha estat abastament estudiat a nivell històric i documental,¹ la seva evolució artística i la seva estructura arquitectònica han estat sovint oblidades i no se'ls ha dedicat l'atenció que mereixen.² Un element clau per entendre aquesta manca de referències historiogràfiques rau en la problemàtica que presenta abordar aquest aspecte, degut a la important alteració del paisatge que ha sofert l'indret on estava ubicat el monestir, i en la manca de referències descriptives en la documentació. Durant el segle XX, la construcció de les diferents variants de la N-II, que en el seu pas per Sant Pol envolten el monestir, i la

construcció de l'Hotel Gran Sol i d'altres residències al seu entorn, sumades a les successives destruccions que ja va haver sofert el conjunt monàstic al llarg del de la seva història han esborrat les evidències visibles que quedaven de la seva estructura. Ja en el s. XVII Pujades descriu «... en el collador o montecillo donde hasta hoy permanecen las ruinas de su antigüedad, y era tambien encastillado. Sus cimientos descubren en lo alto por donde pasa el camino real y sobre el recuesto de la ribera del mar...».³

Per altra banda, la documentació conservada ens aporta poca informació al respecte ja que solament ens dona dades sobre les propietats del monestir

Vista del monestir de Sant Pol a principis de s.XX [Sant Pol de Mar. *Imatges i Records*. Viena Ed., 2002]

(compra i venda de masos) i els conflictes jurisdiccional amb els Cabrera, senyors de Montpalau i la cessió del monestir a diversos propietaris. Una de les possibles fonts documentals on seria plausible trobar dades descriptives sobre l'estructura del conjunt monàstic cartoixà són les visites pastorals que efectuaves els bisbes de Girona a les parròquies de la seva diòcesi. Es dona el cas, però, que la zona que avui ocupa el monestir de Sant Pol de Mar era un territori sense parròquia pròpia i depenia de l'església de Sant Cebrià de Vallalta. Un cop els cartoixans van abandonar l'edifici el 1434, l'indret passà a tenir funcions militars com a castell a mans de Bernat Joan de Cabrera (abans del 1400 - 1466) i durant la guerra civil catalana a mans de Bertran d'Armendàriz. La vila de Sant Pol no assolirà la independència de Sant Cebrià fins el 1599 i la nova parròquia sufragània de Sant Jaume es començarà a construir a partir del 1574 substituint una ermita

precedent erigida pel mestre de cases Joan Salvador entre en 1566 i el 1568 en el mateix indret.⁴ Per tant, en les visites pastorals del s.XV i a principis del s.XVI els visitadors no fan cap referència a Sant Pol ja que descriuen es parròquies de Santa Maria de Pineda i a continuació la de Sant Cebrià de Vallalta sense fer esment ni referència a Sant Pau que com hem dit desenvolupava en aquest moments funcions militars.

Els pocs autors que han fet referència a les seves restes arquitectòniques ho han fet tractant exclusivament dos aspectes: l'estructura i l'evolució constructiva de l'església i l'anàlisi de la cripta com a resta més antiga del conjunt. En cap cas però es fa referència a l'estructura del monestir en la seva totalitat.

Sobre l'estructura de l'església i la seva evolució descriptiva el primer autor que la va tractar va ser

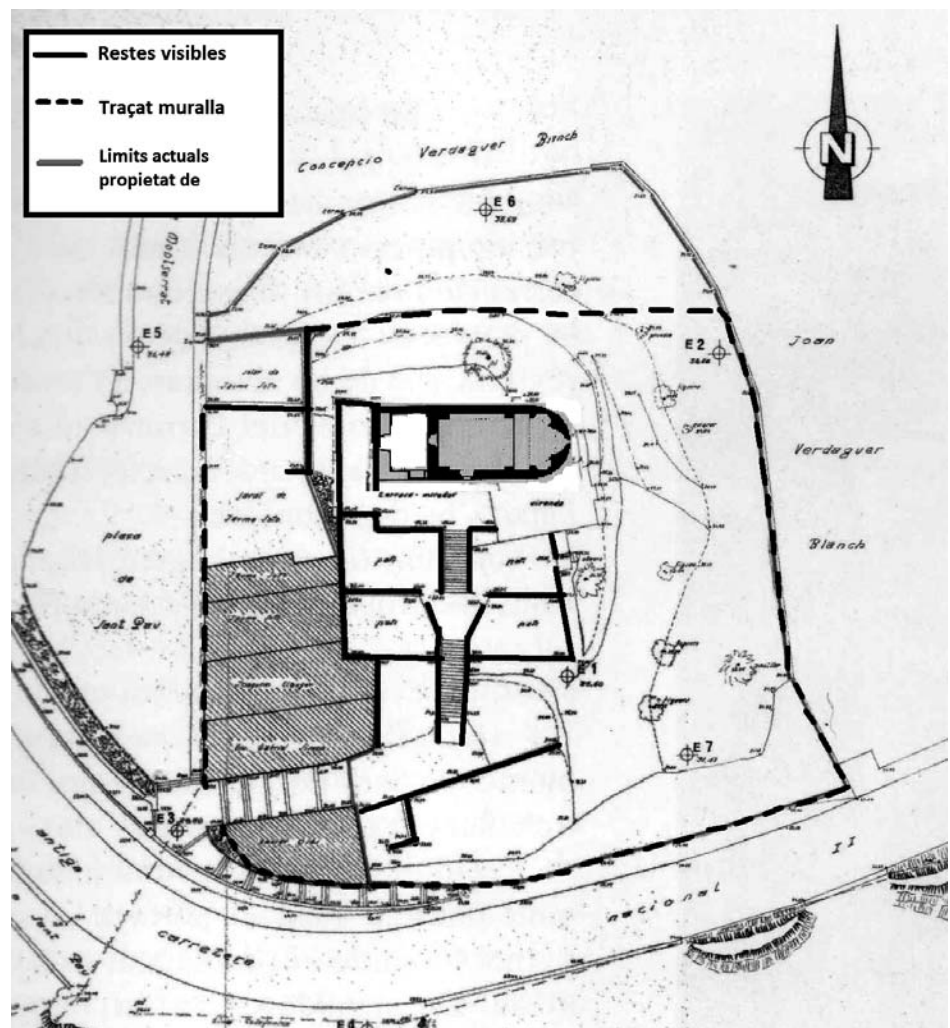
Josep Puig i Cadafalch,⁵ el qual a més de descriure la seva història de forma succinta identifica solament com a romànica del s.XI la part de l'absis i la classifica dins la tipologia d'esglésies d'una sola nau amb absis trilobulats marcant com a paral·lels les esglésies de Santa Maria de Cervelló i Sant Pere de Ponts. Justament la trilobulació de l'absis és el que ha marcat més la polèmica. Els tres nínxols que conté la conca absidial presenten una planta semicircular deformada en que el central mostra unes dimensions diferents als laterals. Aquesta deformació va fer pensar, quan el mur estava plenament arrebossat, de que aquestes capelletes van ser obrades en una reforma posterior posant en

Restes visibles de la muralla del monestir de St. Pol a inicis del s.XX. [SAULEDA, 2007, p.69]

dubte la teoria original de Puig i Cadafalch. L'any 1986 mossèn Rafel Mola, amb el vist i plau del patronat de Monestir, va encarregar a Benet Vila i el seu equip de paletes les tasques de neteja de l'interior de l'absis presbiteral. Les feines van consistir en el repicament dels murs interiors per treure la capa de calç que els cobria i es va aprofitar per retirar les pintures que cobrien la coberta de la conca absidal que es van malmetre i no es van poder recuperar.⁶ El mur que va quedar al descobert va permetre identificar el parament de l'obra original del s.XI. Segons Adell, dues de les finestres si que semblen obeir a reformes posteriors, exceptuant la del nínxol S que es pot identificar com a obra plenament medieval.⁷

El segon objecte de polèmica és l'estança que ocupa la part baixa de la nau. L'església es troba construïda sobre una plataforma configurada per aquest habitacle i dos terraplens situats als extrems E i O. L'any 1973, Marià Ribas dona la notícia de la troballa d'aquesta sala de planta rectangular arran d'uns treballs de neteja i restauració del monestir. Ell descriu aquestes estructures com les parts més antigues del conjunt. La presència de ceràmica romana en el mur, la tècnica constructiva i la troballa en diverses ocasions de materials d'aquesta època, fan pensar a Ribas que aquesta construcció pot ser una estança no religiosa reaprofitada datable en el segle VI o anterior.⁸ Les obres de neteja van ser efectuades l'any 1967 per la Delegació d'Excavacions Arqueològiques d'Arenys de Mar conjuntament amb el Servei de Catalogació de Monuments de la Diputació de Barcelona. Es tracta d'una sala rectangular (4 mts x 5'50 mts aproximadament) amb un eix en direcció N-S coberta amb volta de canó semicircular que conserva les empremtes de l'encanyissat de la cintra. Aquesta es sustentada per quatre arcs formers i un arc toral al centre que parteix l'estança en dos trams. La porta actual s'obre al mur N substituint en una reforma posterior una finestra espiellerada de la qual encara s'hi poden observar els vestigis de la llinda superior. La porta estaria situada al mur S i comunicaria l'estança en les dependències monacals. Al mig de la sala hi

Restes visibles de l'estructura del monestir sobre un plànol de Benet Vila (1973) - [J.Graupera, 2015]

aparegué una tomba antropomorfa i una sitja de 2,5 mts de profunditat i un diàmetre de 1,5 mts, on hi aparegueren fragments ceràmics de varies èpoques essent la més moderna una vora de ceràmica vidriada del s.XVII.⁹ Els murs de reble estant obrats amb força morter, materials ceràmics, la major part de fragments de tègules romanes i pedres informes de variada dimensió. A l'exterior, la presència de dues cantonades al parament nord delimita aquesta construcció que queda centrada en el bell mig del conjunt. Posteriorment Hug Palou reafirmaria la teoria de Ribas sobre la datació original de l'estança però reulant la seva cronologia al s.V i a més afegiria que l'esmentada sala va patir una remodelació en època de la cartoixa (1269-1434), concretament dins una cronologia del s.XIV. Aquestes obres van consistir en el tapiat de la porta primitiva que donava a l'exterior reduint la obertura a una simple espiellerada i en l'obertura d'un nou accés a l'estança en el mur S que comunicaria amb les restes de les dependències monacals i que esdevindria la porta actual.¹⁰ Aquesta datació va ser posada en dubte, més modernament per J.A.Adell adduint que «... són hipòtesis que poden ser vàlides com a eina de treball, però que no estan confirmades per l'evidència arqueològica o estratigràfica, i no desdiuen altres possibles datacions més tardanes, ja dins l'època medieval».¹¹

Les etapes constructives del monestir

El monestir va passar per diferents propietaris que van deixar empremta en la seva edificació.

1.- Inicis fundacionals en època comtal (882-1068)

Malgrat que com hem vist han aparegut restes arqueològiques de difícil interpretació datables segons alguns autors a l'antiguitat tardana (s.V-VI), els primers testimonis documentals no apareixen fins ben entrat el s.X, i ens defineixen l'existència d'una comunitat monàstica bastant reduïda sota la regla de Sant Benet. «...domum Sancti Pauli apostoli cenobii... quod habemus in territorio Gerundensi, in Maritima...».¹²

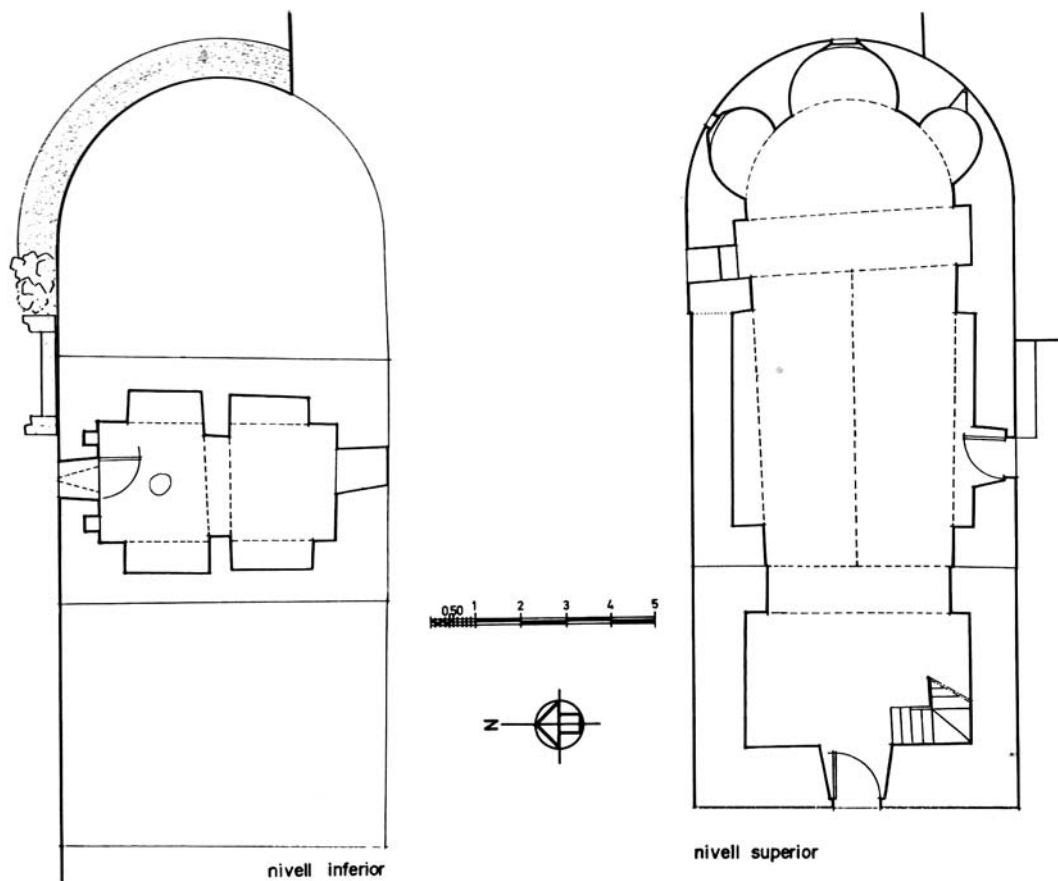
La notícia documental més antiga coneguda però és de 882 on es reconeix al bisbe de Girona Elies, com a protector del cenobi.¹³ En aquesta primera etapa el monestir de Sant Pol s'uniria al de Sant Feliu de Guíxols amb l'elecció de Sunyer com a abat comú i va gaudir de la protecció dels comtes de Barcelona, els quals en va fer sucoses donacions territorials. El segon document, més antic on apareix esmentat el monestir és un precepte carolingi del 968 on es confirmen les possessions d'ambdues comunitats.¹⁴

El fet d'estar prop del mar degué provocar que el monestir patís durant aquesta etapa les conseqüències destructives de diverses ràtzies.¹⁵ La inseguretats generada per aquest fet, devia portar a

una etapa de decadència i abandonament que obligà a la casa comtal barcelonina a procurar recursos per el manteniment del lloc. Documentació variada fa referència a la dotació econòmica per la restauració del monestir. El 22 de febrer del 982, Ató, abat de Sant Pol i els seus monjos amb el consentiment del bisbe de Girona Miró Bonfill permuten amb Maier i la seva muller unes terres que tenien al Vallès. En el document s'esmenta també la dedicació de dues peces de plata a la restauració del monestir «...et insuper dedistis nobis pesas dues de ariento pro restauratione nostre ecclesie Sancti Pauli apostoli.»

¹⁶ De la mateixa manera, en un altre document del 1053, la comtessa Ermessenda, en nom del monestir, va vendre un hort que tenia l'abadia a la ciutat de Barcelona amb la intenció de que la quantitat obtinguda servís per dotar-lo econòmicament en aquests mals moments «...necessariis victibus monachorum predicti cenobii et in restauratione illius domorum».¹⁷ També en aquest sentit, en època de Ramon Berenguer I i Almodis, davant l'estat d'abandonament del conjunt permeten a un noble de l'host comtal de poder beneficiar-se dels rèdits de les terres que eren del monestir. Precisament en aquest document s'esmenten les causes que porten a la ruïna de la comunitat «...Cuius etiam locus iuxta littore mari est conditus, frequenter iam passus diversis persecutoribus gencium barborum atque christianorum».¹⁸

Aquesta primera fase culminaria el 2 de gener de 1068 en què Ramon Berenguer I i Almodis van fer donació del monestir de Sant Pol, ara convertit en

Planta de l'església i de la cripta de Sant Pol - [J.A.Adell, 1982]

priorat, al monestir provençal de Sant Honorat de Lerins.¹⁹

Malgrat que les restes arqueològiques han estat situades a l'antiguitat tardana per diversos autors seguint la cronologia de Marià Ribas, la presència de ceràmica romana en el paredat del mur, sobretot fragments de tègula, ens porten a pensar en la reutilització d'aquests materials en època carolíngia, per la construcció del primitiu monestir. Per tant, l'estança inferior descrita anteriorment, seria l'únic testimoni d'aquesta fase preromànica (s. IX-X). Com hem vist anteriorment, la pertinença d'aquesta sala al període visigot ja ha estat posada en qüestió per J. A. Adell. La funcionalitat d'aquesta estança segurament no deuria ser religiosa, ja que la seva orientació N-S descarta aquesta possibilitat. Probablement les restes romanes reaprofitades devien ser extrems de les restes d'una vil·la romana propera. S'han trobat restes romanes a diferents llocs del terme municipal: al Farell, al carrer Manzanillo dins el casc urbà i a dos indrets del sector del Moré, a La Rajoleria i a la zona més allunyada en l'anomenat *castrum*.²⁰

2.- La dependència prioral de Sant Honorat de Lerins (1068-1264)

Com hem vist, tot dona a entendre de que el monestir estava enrunat i deshabitada durant el regnat de Ramon Berenguer I (~ 1023 - 1076) i que aquest es va significar per donar suport a la seva reconstrucció, que no sabem si s'efectuà abans o després de la cessió a Lerins.²¹

Durant aquesta etapa de dependència occitana les possessions del monestir s'incrementaren altre cop amb importants donacions de diversos membres de la casa comtal i de diversos membres de la noblesa catalana. En un moment indeterminat entre els anys 1263 i 1264 els monjos de Lerins van abandonar el priorat.²²

En aquesta fase constructiva es produiria l'anivellament del terreny en dos terraplens al voltant de l'estança preromànica i es construiria a la part superior la capella romànica, de la qual ens resta l'absis decorat amb arcuacions llombardes a l'exterior pròpies de l'arquitectura de la segona meitat del s. XI.

Possiblement la cripta deuria funcionar com a lloc d'enterrament, ja que hi ha constància de que la casa aloera de Canet tenia el dret d'enterrament al monestir. Per reafirmar aquest dret de patronatge realitzaran diverses donacions de terres al llarg del s. XII i XIII. D'aquesta manera, Arnau de Canet fa donació al monestir de Sant Pol de Mar de tres peces de terra que es trobaven a la parròquia de Santa

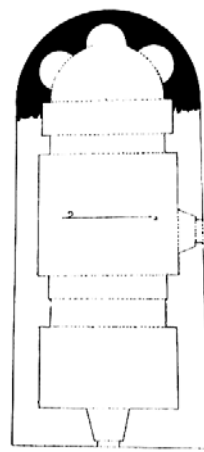
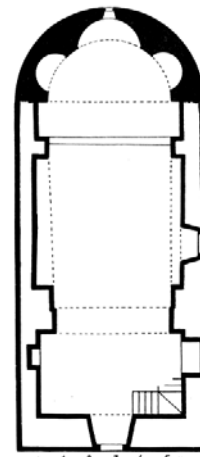

Fig. 104. — Plan de l'església monacal de Sant Pol de Mar. Escala 1 per 200.

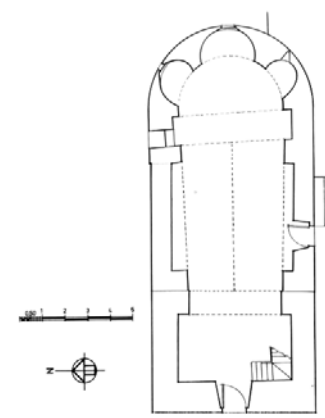
Puig i Cadafalch, 1911

0 1 2 3 4 5 m.

ROMÀNIC
ÉPOQUES POSTÉRIORS

M. Ribas, 1931

nivell superior

J.A. Adell, 1992

Diverses plantes publicades de l'església del monestir

Eulàlia de Provençana al comtat de Barcelona.²³ També en el testament d'Arnau de Canet, nomena marmessors a Ponç de Boadelles, prior de Sant Pol i li cedeix certes propietats a més d'altres monestirs. Dins les clàusules demana ser sebollit al monestir «*Primum dimitto Sancto Paulo Maritimi meum corpus et anima mea...*»²⁴ Consta a partir d'altra documentació conservada al castell de Sant Florentina de Canet que Arsenda de Canet a finals del s. XIII va llegar 370 sous al cenobi de Sant Pol amb la condició de que les seves despulles descansessin a Sant Pau com ho havien fet els seus avantpassats.²⁵ Si tenim en compte aquesta possibilitats els arcs formers podrien actuar com arcòsolis per contenir entre els seus espais un sarcòfag i com a conseqüència l'estança podria contenir fins a quatre enterraments.

3.- L'etapa cartoixana (1264 -1434)

Després de la marxa dels monjos de Lerins, el monestir de Sant Pol va passar, durant un període breu de temps,²⁶ a mans de Guillem de Montgrí (1264-1269)²⁷ que l'utilitzà com a fortificació aprofitant la seva estructura aturonada. Aquest el lliurà finalment a l'orde de la Cartoixa el 17 de gener de 1270. Pere de Vilacendra i Bernat d'Anglada provinents d'Scala Dei van prendre possessió de tots els seus drets i jurisdicció. Entre les condicions de la cessió apareix la condició que un prior i tretze monjos professos havien de residir a la cartoixa. Si s'incomplissin el conjunt de clàusules estipulades els béns haurien de passar, la meitat a la Pia Almoïna de Girona i l'altra meitat s'hauria de repartir entre en parts iguals entre els Frares Menors i Predicadors de Girona.²⁸

Durant aquesta etapa inicial de la possessió cartoixana els béns del monestir s'ampliaren a certes donacions dels vescomtes de Cabrera, però les relacions amb aquest s'enterboliren a partir del 1281 i les vexacions per part dels Cabrera al priorat esdevindran persistents durant tota la resta del

Vista exterior del mur de llevant - [J.Graupera, 2008]

Interior de la conca absidial abans i després de les reformes [SAULEDA, 2007]

control cartoixà. En època de Martí l'Humà, el monestir va gaudir de protecció reial i esdevingué un centre promotor de la cultura llibrària, amb un important *scriptòrium*.²⁹ Aquest va proveir llibres a altres cartoixes de la Corona d'Aragó com a la reial casa.³⁰

Les dificultats d'adequació de les cartoixes de Terrassa i Sant Pol a les exigències de l'orde van portar a la fusió de les dues comunitats i el trasllat al nou monestir de Santa Maria de Montealegre a Tiana. La fusió va ser confirmada pel papa Benet XIII l'any 1415.³¹ No va ser fins el 1434, quan les obres del nou monestir estaven ja avançades, el 27 d'agost del 1434, que els cartoixans van vendre l'edifici i l'abandonaren definitivament el 17 de maig del 1435.³²

Segurament en aquesta fase l'estructura del monestir no es va adequar del tot a l'esquema d'una cartoixa que en aquesta etapa de l'orde a Catalunya presentava una absència d'un model o esquema prefixat. La planta de Sant Pol com la de Vallparadis de Terrassa s'adaptaven a la topografia del terreny.³³

La presència de l'arc apuntat en l'encaix de l'estructura absidal amb la nau, ens porta a pensar que en l'etapa de la cartoixa es va procedir a remodelar la coberta de la nau. Va ser en aquesta etapa, com apunta Palou, que es va fer el canvi en l'accés de la nau preromànica reaprofitada, que a partir d'aquest moment passaria a tenir l'accés a les dependències monacals i no cap a l'exterior.

4.- De castell esporàdic a ermita (1434 - ...)

A partir del 1434 els nous propietaris de l'edifici seran la casa vescomtal dels Cabrera que li atorgaran un paper més de fortificació que d'espai monacal. Sota aquesta funció militar patirà els efectes de la guerra civil catalana del s.XV, en el moment que l'edifici va dependre de Bertran d'Armendàriz, senyor dels castells de Palafoles i Montpalau. Aquest va donar suport a la Generalitat i el va convertir en «força» durant la primera Guerra de Remences convertint-lo en un castell improvisat dotat de bombardes per controlar la costa i la carretera de Barcelona.

Als segles XVI i XVII també disposarà d'artilleria per a fer front a les freqüents incursions pirates i al

s. XVII Jeroni Pujades encara hi pogué veure restes de l'estructura monàstica.

El 1714 oferí resistència les tropes de Felip V i va patir encara més destrosses durant la guerra del Francès ja a començaments del s.XIX. Durant els segles XIX i XX el conjunt es transformà bàsicament en l'actual ermita de Sant Pau encara que conservà elements de defensa com espitlleres i participà en els aldarulls carlins. La construcció de la Nacional II i la urbanització de l'entorn hi contribuïren definitivament a la pèrdua de la fisonomia original ben entrat el s.XX.³⁴

Proposta d'estructura del conjunt

Com hem vist, les restes més antigues conservades del monestir de Sant Pol corresponen a la etapa cartoixana, ja que de l'etapa benedictina va ser molt

modificada per l'establiment de l'orde de Sant Bru. Com és conegut el disseny dels edificis cartoixans estava condicionat per les disposicions que imposa la regla *Consuetudines* escrita per Guido I l'any 1127, i posteriorment aprovada pel papa Innocenci III l'any 1133. L'orde dels cartoixans de tipus contemplatiu

estipula la necessitat que els monjos portin una vida de soledat i de tipus eremític malgrat formar part d'una vida monàstica en comunitat. Aquest element específic de l'orde condicionarà els espais i l'articulació dels mateixos dins el conjunt monàstic. L'orde especificava també que les comunitats havien

de ser reduïdes, entre 12 i 24 monjos, habitant cel·les individuals, a diferència dels monjos benedictins i cistercencs que dormien en un dormitori comú. Aquesta necessitat de recerca d'un espai de silenci i aïllament els portava a buscar espais isolats com el cas de Sant Pol que presentava unes condicions idònies per aquest desitjat aïllament i solitud.³⁵ El fet de residir en un monestir ja utilitzat d'antuvi pels benedictins els va condicionar i els va obligar a adaptar-se. De la cartoixa en sabem que tenia tot el perímetre envoltat d'una muralla sense merlets que l'aïllava de l'exterior. D'aquesta encara se'n poden veure restes en part del perímetre en fotografies antigues, però la alteració urbanística del s. XX va esborrar en gran part aquestes evidències. Els únics elements defensius es troben actualment en un pany de muralles proper a la façana de ponent de l'església. També s'ha conservat en el mur que forma les terrasses d'accés a la capella una sèrie d'espitlleres obrades amb maó i que són testimoni de la fortificació de la guerra carlina.

Les alteracions constructives han fet desaparèixer les construccions del complex monacal però es pot intuir que l'església, encara conservada en la part alta del turó, presidiria el conjunt. Aquesta devia tenir un perímetre més reduït ja que la torre que actualment adopta la funció de campanar es va construir en època moderna. El més probable és que el claustre adoptés forma de galeria recolzada als murs E i S de l'església i que les principals dependències s'anessin disposant al llarg de l'escala d'accés que encara és visible. Els fonaments d'aquestes estances marquen encara les diferents terrasses a banda i banda de l'accés a l'església.

La resta de dependències es trobarien disposades al voltant de la muralla perimetral, avui aterrades. En el cas de la part de ponent del recinte s'hi ha reedificat vivendes modernes. L'espai de darrera del mur N de l'església segurament estaria ocupat per l'espai cementiri ja que l'activitat agrícola que avui encara es realitza fa aflorar al llaurar restes òssies d'enterraments, segons ens han explicat els ermitans que la treballen.³⁶

Creiem que seria recomanable planificar una excavació arqueològica extensiva en el recinte per conèixer a fons l'estructura amagada dels recintes de la cartoixa.

¹ Sobre aquest tema consultar PONS, 1931; VELLVEHI - LLOVET, 1982; RODRÍGUEZ, 2006; MLQR, 2014

² Aquest tema l'he difós anteriorment en una conferència, amb el mateix títol, pronunciada a la capella de Sant Pol de Mar el diumenge 24 de gener de 2016 dins el marc de la Festa Major. Anteriorment, vaig tractar el tema de l'estructura de la cartoixa en una comunicació que tenia per títol «La Cartoixa de Sant Pol de Mar. Estat de la qüestió i hipòtesi de la seva estructura», presentada al XXXIV Congrés internacional sobre la Cartoixa. La Cartoixa de Montalegre 1415-2015. La província Cartoixana de Catalunya. Celebrat a Barcelona entre els dies 29, 30 i 31 d'octubre i l'1 de novembre de 2015 i les actes de les quals es troben en curs de publicació.

³ PUJADES (1831), Libro XIX. Cap. XXXIX. De cómo los moros de Mallorca destruyeron cuatro monasterios de monges benitos en este principado de Cataluña, p.256

⁴ PONS, 1999

⁵ PUIG I CADAVALCH - FALGUERA - GODAY (1911), p.278

⁶ SAULEDA-SAULEDA, 2007, p.134-135

⁷ ADELL, 1992, p.518

⁸ RIBAS, 1975, p.119

⁹ PALOU, 1985, p.690

¹⁰ PALOU, 1985, p.693

¹¹ ADELL, 1992, p.518

¹² Es tracta d'una venda d'una vinya datada el 995 on a les afrontacions del terreny s'esmenta el monestir de Sant Pol. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Monacals, Cartoixa de Montalegre, doc.3. PÉREZ, 1998, doc. 3, 27.

¹³ La notícia en la facilita Gregorio de Argaiz a partir d'un document perdut referenciat per Roig i Jalpí. (PONS, 1931, p.413). Malgrat que en els primers moments es desconeixia l'existència d'aquest bisbe i per tant es qüestionava la certesa d'aquesta dada, recentment s'ha comprovat que el bisbe Elies va exercir el càrrec després de Gotmar I no pas després de Teuter. Un document del 15 d'abril de 893 afirma que un bisbe anomenat Elies fou el successor del bisbe Gotmar i el predecessor dels bisbes Teuter i Serfdedéu. Segons una notícia reportada per Villanueva, Elies actuava com a bisbe i l'11 de juny de 853. Sembla que fou pels volts d'aquest any que presidí un judici sobre la propietat d'un palau situat a la vall d'Anglès. ORDEIG, 2004, p.473-474.

¹⁴ Document publicat per PERE DE MARCA (1688), p. 891-892; UDINA MARTORELL (1951), doc. 169, p. 340-342; PONS (1966), 2-3, doc I; PALOU, 1985, p.687; PÉREZ, 1998, p. 29-31, doc 6; RODRÍGUEZ, 2006, p.466.

¹⁵ La proximitat del Baix Maresme amb Barcelona, la seva situació costanera i la seva estructura orogràfica de terra de pas des del Tordera al Pla de Barcelona, fa que el Baix Maresme es veïes afectat forçosament per les ràtzies. Hi ha documentades ràtzies en els anys 841 o 842, 845 o 846, 850 i 856 o 857 i continuaren durant tot el s.IX i X. També, com hem dit, la situació marítima de la comarca feia possible que la inestabilitat d'un atac sarraí pogués venir també per via marítima, aquest és el cas del que dirigí l'almirall musulmà Ibn Hamona l'any 935, el qual atacà provenint del golf de Lleó les ciutats de Maçanet, Malgrat i Barcelona.

¹⁶ FÀBREGA, 1995, doc. 139, p. 340-341.

¹⁷ Arxiu de la Catedral de Barcelona (ACB): pergami 368 f. Diversorum. PONS, 1966, doc.XI; PALOU, 1986, p.687.

¹⁸ ACA. Monacals. Cartoixa de Montalegre, pergami 44. PONS, 1966, doc. XV; PALOU, 1986, p.687

¹⁹ ACA, Monacals, Llibre 2103, fol. 3v. Arxiu Històric Fidel Fita (AHFF): Reprografia C-3, num.16. PONS, 1931, p.418.

²⁰ SAULEDA-SAULEDA, 2007, p.7-30

²¹ AUTORS COM FELIU DE LA PENYA (Annales de Catalunya, I, X, cap. VII.) o be GERONI BOADES (llibre dels Feys darmes de Cathalunya, Cap.XX) en fan referència.

²² VALLÉS, 1792, p. 178; PONS, 1931, p.419; VELLVEHI-LLOBET, 1982, p.514; CAMPO, 1998, p.177; RODRÍGUEZ, 2006, p.466

²³ ACA, ORM, Pergamins de Montalegre, 113. La transcripció del document i totes les referències sobre la cita d'aquest document i els seus trasllats es poden trobar a PÉREZ, 1999, doc 119, p.155-156

²⁴ ACA, ORM, Pergamins de Montalegre, 129. La transcripció del document i totes les referències sobre la cita d'aquest document i els seus trasllats es poden trobar a PÉREZ, 1999, doc 134, p.173-176

²⁵ ALCALDE, 2013, p.28

²⁶ ACA, ORM, Pergamins de Montealegre, carpeta 9, núm. 450. La transcripció del document i totes les referències sobre la cita d'aquest document i els seus trasllats es poden trobar a RODRIGUEZ,2006, p.466, nota 14 i doc.1, p.475-478

²⁷ Guillem de Montgrí (1195 - 1273). Va ser sagristà major de la Seu de Girona (1214) i arquebisbe de Tarragona, si bé no va arribar a prendre possessió formal del càrrec, al qual va renunciar el 1237 per tal de conservar el seu senyoriu a Eivissa i Formentera i per tant als seus rèdits. Disposava a més de les rendes dels seus càrrecs eclesiàstics de béns immobles notables com el castells de Solius i Sant Sadurní (la Bisbal), terres a Freixenet a Sant Medir (Girona), Salt, Palau Borrell, Viladamat, Sils, Riudellots i Cervianell. Els elements del seu sepulcre es troben a la catedral de Girona i se'n va fer una rèplica a l'església del Convent d'Eivissa, que va ser traslladada al mirador de l'ajuntament el 1970.

²⁸ La majoria d'autors ho daten erròniament el 1269 per un error de transcripció. La transcripció del document i totes les referències sobre la cita d'aquest document i els seus trasllats es poden trobar a RODRIGUEZ,2006, p.467, nota 19 i doc.2, p.479-481

²⁹ VIELLIARD, Jeanne (1930) «Nouveaux documents sur la culture catalane au Moyen Âge», *Estudis universitaris catalans*, vol.15, p.21-40

³⁰ RODRIGUEZ,2006, p.469-470

³¹ ACA, ORM, Pergamins de Montealegre, carpeta 42, núm. 2079. La transcripció del document i totes les referències sobre la cita d'aquest document i els seus trasllats es poden trobar a RODRIGUEZ,2006, p.470, nota 37 i doc.3, p.482-483

³² ACA, ORM, Pergamins de Montealegre, carpeta 45, núm. 2204. La transcripció del document i totes les referències sobre la cita d'aquest document i els seus trasllats es poden trobar a RODRIGUEZ,2006, p.472, nota 44 i doc.4, p.484-488

³³ BARLÉS, 2006,p.314

³⁴ CAMPO,1998, p. 77

³⁵ GRAUPERA, 2003

³⁶ Entrevista efectuada a l'ermità Josep Maria Pasqual Urban al monestir de Sant Pol el dia 27 d'agost del 2015

Bibliografía

ADELL I GISBERT, Joan Albert (1982), «Sant Pol de Mar» a *Catalunya Romànica. Vol.XX. El Barcelonès, El Baix Llobregat, El Maresme*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana. P. 517-519

ALCALDE, SERGI, et alii (2013). *L'ermita de Sant pere de Romeguera. Els orígens de Canet de Mar*. Canet de Mar: Ajuntament de Canet de Mar; Centre d'Estudis Canetencs; Edicions Els dos Pins. (Col.lecció Estudis de Patrimoni, 5)

ALTIMIRA, Josep, Ma (et alii) (1982). *Guia del Romànic de la comarca del Maresme*. Mataró: Museu Comarcal del Maresme. P.102-106

BARRAQUER I ROVIRALTA, CAYETANO (1906). *Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX*. Barcelona: Imp. Francisco Altés y Alabart. Tomo I, p.215

BARLÉS BÀGUENA, Elena (2006). «La província cartujana de Catalunya». *La província cartoixana de Catalunya. La cartoixa de Montalegre. Actes del XXIII Congrés Internacional sobre la Cartoixa*. Barcelona: Diputació de Barcelona. Servei del Patrimoni Arquitectònic Local, Institut für Anglistik und Amerikanistik. Universität Salzburg. (Analecta Cartusiana, 229). P.291-337

CAMPO JORDA, F. (1998). *Castells medievals. 20 castells i 68 torres de gaita del Maresme*. Barcelona: Brau edicions (Guies de Patrimoni Comarcal).p.76-79

CARRERAS CANDI, Francesc (1913-1918). *Geografia general de Catalunya. Província de Barcelona*.

Barcelona: Establiment ed. Albert Martin.

FÀBREGA, Àngel: *Diplomatari de la Catedral de Barcelona. Vol.I. Documents dels anys 844-1000. Arxiu Capitular de la Catedral*. Barcelona, 1995 (Sèrie IV: Fonts documentals. 1. Diplomatari de la Catedral de Barcelona, Volum 1)

FITA, Fidel (1885). «Arenys de Mar, provincia de Barcelona. Datos inéditos anteriores al siglo XIII» a *Boletín de la Real Academia de la Historia*, vol.VI. Madrid: Imprenta de Fontanet. P. 317-336.

GAIA, Bernat del (1962). *Excursió a les cartoixes de Catalunya*. Barcelona: Dalmau. (Arxiu bibliogràfic excursionista de la UEC). P.23-24.

[GORT, Bernardo]. *Noticias para la historia de la Cartuja*. BUB Ms. 1929

GRAUPERA GRAUPERA, Joaquim (2003). «La cartoixa de Montalegre» a *L'art Gòtic a Catalunya. Arquitectura vol.II. Catedrals, monestirs i altres edificis religiosos 2*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana. P.224-229

MAS GIBERT, Xavier (2005). «El monestir de Sant Pau a Sant Pol de Mar». *El sot de l'Aubó*, núm.11 p. 16-21

MLQR (2014). «Sant Pol de Mar. Monasterio de Sant Pau». *Enciclopedia del Románico en Barcelona*. Palencia: Centro de Estudios del Románico. Vol.3, p. 1703-1706

MONTSLAVATJE I FOSSAS, Francesc (1904). *Notícies històriques. Los monasterios de la diocesis Gerundense. Vol.XIV*. Olot: Impremta i llibreria de Joan Bonet, p.118 (Reserva)

ORDEIG I MATA, Ramon (2004). «Precisions sobre l'episcopologi de Girona dels segles VIII - X». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*. Vol. XLV (2004). P.471-482

PALOU I MIQUEL, Hug (1985). «Acerca de los restos arqueológicos tardoromanos como lugar de asentamiento de los monasterios medievales. El caso de Sant Pau en Sant Pol de Mar (Barcelona)» a *Actas del Primer congreso de Arqueología medieval Española -17-19 de abril de 1985*. Zaragoza: Dip. Gen. de Aragón. Tomo IV, p. 683-698.

PERE DE MARCA (1688). *Marca hispanica sive limes hispanicus, hoc est, Geographica & historica descriptio Cataloniae, Ruscinonis, & circum jacentium populorum*. París : Franciscum Muguet

PÉREZ, Xavier (1998). *Diplomatari de la Cartoixa de Montalegre (segles X-XII)*. Barcelona: Fundació Noguera.

PLA, Ramon; ROURE, Antoni (2002) . *Sant Pol de Mar*. Barcelona: Viena Edicions (Col. Imatges i Records) - Llibre de fotos on he fotografiat algunes imatges del monestir a inicis de segle XX

PONS GURI, Josep Maria (1931). «El monestir de Sant Pol del Maresma» a *La paraula cristiana*, vol. XIII (Gener-juny 1931), p.413-433

PONS GURI, Josep Maria (1938). «Notes per a l'arqueologia del Maresme» a *Butlletí del centre Excursionista de Catalunya*, núm. 513-514.

PONS GURI, Josep Maria (1966). «Diplomatari del monestir de Sant Pol de Mar» a *Circulars de l'Arxiu Històric Fidel Fita (Arenys de Mar)*, núm. 22.(juny 1966) p.2-54

PONS GURI, Josep Maria (1989). «Diplomatari del monestir de Sant Pol de Mar (s.X-XII)» a *Reculls d'història jurídica catalana*. Barcelona: Fund. Noguera. Vol.III, p.363-411.

PONS GURI, Josep Maria (1989). «Els rèdits d'un monestir cartoixà (S.XIII-XIV). Sant Pol de Mar» a *Reculls d'història jurídica catalana*. Barcelona: Fund. Noguera. Vol.III, p.197-227.

PONS GURI, Josep Maria (1999). «Uns documents sobre la construcció de l'església parroquial de Sant Pol de Mar». *Miscel·lània en homenatge a Joan Ainaud de Lasarte*. Barcelona: MNAC, IEC, Publicacions de l'Abadia de Montserrat. (Col. Abat Oliva, sèrie il·lustrada, 15). Vol.II, p.51-62

PUIG I CADAVALCH, J; FALGUERA, A.de.; GODAY J. (1911) *L'arquitectura romànica a Catalunya. Vol.2.L'arquitectura romànica fins la darrerria del segle XI*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. p.276

PUJADES, Jerònim. (1831) . *Cronica universal del principado de Catalunya escrita a principios del siglo XVII*. Tercera part , tom VII. Barcelona: impremta de José Torner.

RAIS, Joan (1982). «El monestir de Sant Pol de Mar» a *Full informatiu del romànic*, núm.30. Barcelona: Artstudi edicions.

RIBAS I BERTRAN, Marià (1975). *El Maresme en els primers segles del cristianisme*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana (Premi Iluro, 24).p.119

RODRÍGUEZ CANO, Montserrat (2006). «Notícies documentals sobre la cartoixa de Sant Pol de Mar». *La província cartoixana de Catalunya. La cartoixa de Montalegre . Actes del XXIII Congrés Internacional sobre la Cartoixa*. Barcelona: Diputació de Barcelona. Servei del Patrimoni Arquitectònic Local, Institut für Anglistik und Amerikanistik. Universität Salzburg. (Analecta Cartusiana, 229). P.465-490

ROIG GRAU, Jesús (2006). *Les fortificacions medievals del Maresme*. Argentona: Impremta d'Argentona. P.112

ROURA I FERRER, M. Rosa (2010). *Sant Pol de Mar. Patrimoni arquitectònic*. Sant Pol: l'Ona

SAULEDA PARÉS, Pere; SAULEDA PARÉS, Jordi (2007). *Sant Pau «del Maresme»*. Sant Cebrià de Vallalta: Ajuntament de Sant Cebrià de Vallalta (El Sant Pol d'ahir i de sempre).

UDINA MARTORELL, Frederic (1951). *El Archivo Condal de Barcelona en los siglos IX-X. Estudio crítico de sus fondos*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas

VALLÉS, Joseph de (1663). *Primer instituto de la Sagrada religion de la Cartuxa. Fundaciones de los conventos de toda España, mártires de Inglaterra y generales de toda la orden*. Madrid: Perdo del val. P. 317-320

VALLÉS, Joseph de (1792). *Primer instituto de la Sagrada religion de la Cartuxa. Fundaciones de los conventos de toda España, mártires de Inglaterra y generales de toda la orden*. Barcelona: Mateo Barceló impresor y librero. P. 179-180

VELLVEHI I ALTÍMIRA, Jaume; LLOVET I CIUDAD, Eva Maria (1982), «Sant Pol de Mar» a *Catalunya Romànica. Vol.XX. El Barcelonès, El Baix Llobregat, El Maresme*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana. P. 513-517